

ЖИТОМИРСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. І. ФРАНКА
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
НАУКОВО-ДОСЛІДНА ЛАБОРАТОРІЯ
З ВИВЧЕННЯ РАДЯНСЬКОГО МИНУЛОГО СТАЛІНСЬКОЇ ДОБИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА
ІМ. І. КРИП'ЯКЕВИЧА НАН УКРАЇНИ
ЦЕНТР НЕЗАЛЕЖНИХ ІСТОРИЧНИХ СТУДІЙ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КРАСЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ

**МАТЕРІАЛИ ІV ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ
УКРАЇНСЬКОГО ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ
XX СТОЛІТТЯ
(ДО 75-РІЧЧЯ ПОЛІСЬКОЇ СІЧІ ТА 95-РІЧЧЯ
ДРУГОГО ЗИМОВОГО ПОХОДУ)»**

м. Житомир, 18-19 листопада 2016 року

Збірник наукових праць

Житомир, 2016

ревізії і т. н. Старшина також виконувала свої обов'язки не точно, чим деморалізувала козаків. З цих оглядів часом доходило навіть до деяких непорозумінь.

Тепер, з наказу отамана Бульби військо скошаровано в касарнях. Реорганізується цілий апарат. Усунено людей, що з розумом шкочили для нашої справи. Командування доповнюється новими фаховими людьми» [8, с. 4].

Інші публікації у газеті «Гайдамака» містять інформацію про дії тільки окремих сотень та підстаршинської школи у восени 1941 р. Жодної інформації про діяльність куренів «Поліської Січі» з другої половини вересня 1941 р. у цьому пресовому органі уважний дослідник не знайде. Тільки у період формування «Поліської Січі» у серпні 1941 р. згадуються два умовних курені.

Отже, вищевведені джерела не підтверджують наявності у складі «Поліської Січі» ні 10000 воїків, ні навіть 1000 воїків. У кінці серпня 1941 р. її чисельність могла сягнути максимуму 700 воїків (два курені), а у вересні 1941 р. вона була скорочена до 300–400 воїків, які й становили Олевський гарнізон «Поліської Січі».

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Поліська Січ. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Тарас_Бульба-Борoveць.
2. Україна в Другій світовій війні в документах : зб. німецьких архівних матеріалів (1942–1943) / [упоряд. В. Косик]. – Львів : Ін-т українознавства ім. Крип'якевича НАН України, Львівський державний ун-т ім. І. Франка, Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, 1999. – Т. 3. – 384 с.
3. Як і за що бореться УПА? // Земля і влада. – 1943. – № 1.
4. Смородський П. Поліська Січ / П. Смородський // Українське козацтво. – 1978. – Ч. 3–4. – С. 21–25.
5. Державний архів Рівненської області, ф. Р-2771, оп. 2, спр. 800, 65 арк.
6. Галузейвий державний архів Служби безпеки України, ф. 5, спр. 67436, т. 1, 301 арк.
7. Архів Управління Служби безпеки України в Рівненській області, ф. 6, спр. 18778, т. 1, 322 арк.
8. Реорганізація «Поліської Січі» // Гайдамака. – 21 вересня 1941 р. – Ч. 2.

ОЛЕСЬКА КОНФЕРЕНЦІЯ ОУН(Б) 1943 РОКУ ТА НАПРАЦЮВАННЯ СТРАТЕГІЇ ПОДАЛЬШОЇ АНТИНАЦИСТСЬКОЇ ЗБРОЙНОЇ БОРОТЬБИ: НОВІТНЯ ВІТЧИЗНЯНА ІСТОРІОГРАФІЯ

Злам 1942–1943 років став надзвичайно важливим для всіх суб'єктів українського визвольного руху. Брутальна політика гітлерівської Німеччини, кардинальна зміна на німецько-радянських фронтах, жваві дискусії у військовому середовищі західних альянтів як щодо відкриття другого фронту, так і попередні начерки «архітектури» післявоєнної Європи, активізація радянської партизанки і польських національних сил опору, нарешті очікувана для націоналістичного активу зустріч із братами з Наддніпрянщини і досвід практичної діяльності були ключовими, з-поміж переліку факторів, які привели українські самостійницькі сили, особливо ОУН(Б) не тільки до коригування стратегії і тактики боротьби, переходу до організованого збройного опору окупантам, але й до ревізії політико-програмових та ідеологічних настанов.

Останні 10–15 років ознаменувалися вагомими науковими спробами сучасної української історіографії системно висвітлити коло наукових питань, зокрема військової діяльності бандериської організації у 1943 році. Особливо слід виділити праці науковців, які заслужено зайняли «привілейовані» позиції в горті авторитетних дослідників українського визвольного руху – В. В'ятровича, В. Дзьобак, А. Кентія, Г. Касьянова, О. Лисенка, І. Патриляка, О. Ходановича, О. Ленартовича, Г. Стародубець, Ю. Киричука [1].

Ми ж поставимо собі за мету проаналізувати інтерпретації сучасними українськими істориками рішень Третьої (Одеської) Конференції ОУН(Б), що ознаменувала початок масштабної боротьби проти нацистської Німеччини і причини переходу до тактики «двофронтової війни».

У сучасній українській історіографії усталилась позиція, що 1943 рік став роком «інтенсивних політичних дискусій» (Я. Шолох), «внутрішньої організаційної дискусії» (Ю. Щур), «ідеологічних змін» (І. Патриляк), «зоспелення, оновлення і активізації боротьби» (В. Дзьобак), «новим імпульсом посиленню всіх форм опору...» (А. Кентій).

Перелом на фронтах німецько-радянської війни стимулював керівництво ОУН(Б) ґрунтовно проаналізувати реалії та спрогнозувати можливі варіанти розвитку ситуації. Історики В. Дзьобак, А. Кентій подають ґрунтовний аналіз концепцій, варіантів подальшої боротьби, які

українському національно-визвольному руху необхідно було обговорити і унормувати. Так, А. Кентій вказує на існування трьох концепцій («мілітарної», «смігратійної», «визвольної») подальшої боротьби, висунутих Крайовим Проводом ОУН(б) на ПЗУЗ, який фактично виступав своєрідним «генератором» змін в організації [2, с. 161–162]. На думку В. Дзьобака, на початок 1943 року керівництво націоналістичного руху прогнозувало два основних підходи до можливого розвитку ситуації. Суть першого полягала у можливості появи на південно-західних рубежах України західних альянтів (англо-американців – Авт.), а це зумовлювало необхідність напрацювання програми стосунків із можливими новими союзниками. Суть другого – повернення комуністичного режиму в Україну, що актуалізувало потребу системної підготовки до зустрічі з ворогом номер один [3, с. 6–7]. Обидва можливі сценарії стимулювали національні самостійницькі сили в стислі терміни зайнятися розбудовою власної армії (яка, за планами, виступала ключовим чинником як в обороні власного народу, так і в боротьбі з радянськими партизанами, поляками та Німеччиною. Останнє (організація збройного опору нацистам – Авт.), на думку керівництва націоналістичного руху, дозволило б «включитися за право голосу в післявоєнному світі» [3, с. 7].

Відчуваючи потребу проаналізувати досвід попередніх років боротьби та окреслити напрями подальшої роботи, Провід ОУН(б) 17–21 лютого 1943 року, неподалік Олеська на Львівщині, скликав Третю конференцію ОУН(СД). Попри гострі дискусії, що точилися на конференції з приводу стратегії подальшої збройної боротьби вітчизняні історики в оцінці рішень конференції доходять наступних висновків: по-перше, незважаючи на те, що рішення з військового питання не збереглося [4], в колі науковців усталася точка зору, за якою саме в Олеську бандерівська ОУН остаточно прийняла рішення про необхідність збройної боротьби [2, с. 163]; по-друге, рішення конференції стали своєрідним рубіконом, що символізував перехід від пасивних до активних форм збройної боротьби проти німецьких окупантів [5, с. 432]; по-третє, окрім прийняття остаточного рішення розгорнути масштабну боротьбу проти нацистів, Олеська конференція оцінила тогочасні міжнародні реалії та охарактеризувала ситуацію на внутрішньому фронті, модифікувавши тактику революційної ОУН у зв'язку з новими реаліями на східному фронті [6, с. 298]; по-четверте, перемога прихильників активної партизанської війни з німцями [7] дала поштовх до «творення нових осередків партизанської сили» [9], що в свою чергу додало цілком якісного імпульсу розгортанню повстанської армії [9]; дієвості в реалізації самооборони українського люду. За І. Патриляком, рішення конференції стали офіційною «відмашкою» повстанській армії до антигітлерівської боротьби [10, с. 88], яка набирала все більших обертів. Тобто

антифашистський збройний рух опору визнавався одним із необхідних етапів національно-визвольної боротьби [11, с. 95]; по-п'яте, слід наголосити, що лише в окремих наукових дослідженнях (А. Кентій, О. Лисенко, І. Патриляк, В. Циганюк) детально висвітлено хід дискусій щодо стратегії «двофронтової боротьби». По-перше, з двох обговорюваних на конференції підходів (М. Степанюка – крайового провідника ОУН(б) на західноукраїнських землях, який закликав розгорнути єдиним фронтом самостійницьких сил широкомасштабне антинімецьке збройне повстання, та Р. Шухевича, на думку якого, першочерговим фронтом для українських націоналістів залишався антикомуністичний, а проти німців, які зазнають поразок на фронтах світової війни, боротьба мала вестися виходячи з інтересів революційної ОУН і мати характер самооборони народу [4]), в подальшому отримала підтримку і почала реалізовуватися позиція Р. Шухевича.

Доводиться констатувати, що в ряді досліджень спостерігається спрощений підхід до розкриття суті запропонованої керівництвом націоналістичного руху нової стратегії «двофронтової боротьби», яку піддали критиці майже всі опоненти бандерівців і яка сутнісно, глибоко передбачала «взаємне ослаблення тоталітарних режимів і формування будь-якими засобами передумов для відродження української держави» [5, с. 439]. Як зазначають О. Лисенко, В. Трилюк, Р. Пилявеш, С. Сидоров, аналогічних принципів дотримувалося і польське націоналістичне підпілля, зокрема Армія Крайова, сербський націоналістичний рух опору та інші національно-визвольні рухи [5, с. 439–440]. Таким чином, можна стверджувати, що в одному з основних питань, які розглянула Третя конференція ОУН(б), – ставленні українців до німецького окупанта [11, с. 96] перемогла позиція крайового провідника ПЗУЗ Д. Клячківського і військового референта Проводу Р. Шухевича про потребу концентрації основних зусиль на боротьбу проти червоних партизанів. Активізація українським самостійницьким рухом антинімецької боротьби виступала своєрідним подразником і для «пробудження» радянських партизанських загонів, оскільки з рук червоних вислизав козир «монополії на боротьбу проти німців» [3, с. 19].

Таким чином, проведений аналіз сучасної вітчизняною історіографією заявленої наукової теми дозволяє зробити наступні узагальнення: по-перше, вітчизняними істориками цілком об'єктивно робиться наголос, що як внутрішні (досвід боротьби у період 1941–1942 роках, зустрічі і досвід співпраці з наддніпрянськими братами, внутрішньо організаційні суперечності, насамперед з приводу обрання адекватної реаліям стратегії і тактики подальшої боротьби та ін.), так і зовнішні чинники (зміни на східному фронті, перспективи відкриття другого фронту союзниками по антигітлерівській коаліції у Європі тощо) виступали

своєрідними детонаторами, які, після гострих внутрішніх дебатів, прийняли нову стратегію «двофронтової боротьби», що дало своєрідну відмашку активній розбудові української повстанської армії і протинімецькій збройній боротьбі; по-друге, істориками констатується крах консолідаційних процесів між суб'єктами українських самостійницьких сил, що однозначно зашкодило визвольному рухові, вказано на порушення з боку бандерівської ОУН у силовому розв'язанні питання лідерства в українському Русі Опору, проте з точки зору історичної перспективи подальшої боротьби вказано на виправданість такого кроку.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. В'ятрович В. До проблеми формування ідейно-програмових засад українського визвольного руху 1920-х – 1950-х рр. / В. В'ятрович // Український визвольний рух. Центр досліджень визвольного руху. – Львів, 2007. – Вип. 9. – С. 125–137; Касьянов Г. До питання про ідеологію Організації українських націоналістів (ОУН): аналітичний огляд / Г. Касьянов. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://falangeoriental.blogspot.com/2012/08/1943.html>; Лисенко О. Військова діяльність Романа Шухевича / О. Лисенко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Nikp/2008_14/Lysenko.pdf; Патриляк І. «Перемога або смерть»: український визвольний рух у 1939–1960-х рр. / Центр досліджень визвольного руху. – Львів: Часопис, 2012. – 512 с.; Стародубець Г. М. ОУН(б) в українському національно-визвольному русі на Волині в роки Другої світової війни (1941–1943 рр.) / Г. М. Стародубець. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. – 144 с.; Киричук Ю. Український національний рух 40–50-х років ХХ століття: ідеологія та практика / Ю. Киричук. – Львів: Добра справа, 2003. – 464 с. та ін.

2. Організація українських націоналістів і українська повстанська армія. Історичні нариси / Дзьобак В. В., Льюшин І. І., Касьянов Г. В. та ін. Відп. ред. Кульчицький С. В. НАН України; Інститут історії України. – Київ: Наукова думка, 2005. – С. 161–163.

3. ОУН і УПА в 1943 році: Документи. Упорядники: О. Веселова, В. Дзьобак, М. Дубик, В. Сергійчук. Відповідальний редактор С. Кульчицький. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2008. – С. 6–7, 19.

4. Циганюк В. В. Військово-організаційна й політична діяльність Романа Шухевича у 1943 р. / В. В. Циганюк. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/soc_gum/znmm/2007_13/R1/Tsyganjuk.pdf.

5. Стратегічні та фронтові операції на території України у 1943–1944 роках / [В. М. Трилюк, О. Є. Лисенко, Р. І. Пилявець, С. В. Сидоров]; відп. ред. О. Є. Лисенко. – Київ: Національний університет оборони імені І. Черняхівського, Інститут історії НАН України, 2015. – С. 432, 439–440.

6. Патриляк І. К. «Перемога або смерть»: український визвольний рух у 1939–1960-х рр. / Центр досліджень визвольного руху. – Львів: Часопис, 2012. – С. 298.

7. Кондратюк К. Військово-політична діяльність Романа Шухевича у 1943–1944 рр. / К. Кондратюк. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/65009/14-Kondratiuk.pdf?sequence=1>

8. Кондратюк К. Українські національні збройні формування у 1941–1944 роках / К. Кондратюк. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/./cgiirbis_64.exe?...

9. Патриляк І. Створення Української повстанської армії під проводом ОУН(б): малодосліджені аспекти проблеми / І. Патриляк. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/./cgiirbis_64.exe?...

10. Патриляк І. До питання про внесок ОУН та УПА у боротьбу проти нацистських окупантів на території України / І. Патриляк // УДЖ. – 2004. – № 5. – С. 81–95.

11. Стародубець Г. М. ОУН (б) в українському національно-визвольному русі на Волині в період Другої світової війни (1941–1942 рр.) / Г. М. Стародубець. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. – С. 95–96.

*Іван Ковальчук
Житомир*

ФЕДР ВОРОБЕЦЬ («ВЕРЕЩАКА») – ДІЯЧ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІСТИЧНОГО РУХУ (ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ ОГЛЯД)

Українська історія сповнена складних, драматичних і часто здавалося б нелогічних подій. Це особливо наглядно на прикладі біографії конкретної людини «на тлі епохи», коли перебіг подій і процесів є персоналіфікованим. Жанр біографічних і просопографічних досліджень є досить популярним серед українських істориків. Не стало виключенням у цьому відношенні дослідження життєписів учасників українського визвольного і націоналістичного рухів. Окрім ляманця списів на постяях «великого калібру» – Симона Петлюри, Євгена Коновалеца,